

ГОЛОВНІ ГЕРОЇ ТА ДІЙОВІ ОСОБИ ПЕРЕДМОВ ДО «КОКІН ВАКА ШЮ»: ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ПЕРШОГО ПОЕТИЧНОГО КАНОНУ В ЯПОНІЇ

У статті розглядається історія створення та головні учасники процесу укладання першої поетичної антології японських пісень вака – «Кокін вака шю». В центрі уваги знаходиться історія досліджень «Кокін вака шю» та біографії чотирьох укладачів, а також шести безсмертних поетів Японії.

Ключові слова: офіційна поетична антологія, японська поезія, поет, передмова, поетичний турнір.

Поетична антологія «Зібрання давніх і сучасних японських пісень» або «Кокін вака шю» (яп. 『古今和歌集』, далі – «Кокін шю»; 912) відкрила традицію так званих імператорських, тобто укладених за імператорським рескриптом, офіційних поетичних зібрань (загальним числом 21), в яких протягом п'яти століть – від 905 р. і до 1439 р. – вишліфовувалася японська поетична традиція: в передмовах і післямовах¹ до цих антологій поволі формувалася літературно-теоретична думка, а включені до основного корпусу поезії являли найкращі зразки написаних на задані теми віршів (розподіл на сувої був суворо тематичний і відповідав чіткій послідовності). Фактично, з появою «Кокін шю» відбувся остаточний відхід від поетичних традицій давнини, розпочалася нова, згодом названа класичним періодом япономовної поезії, епоха в історії японської пісні *вака* з жанром «коротких пісень» *танка* в центрі.

¹ Загалом, з-серед 21 антології лише п'ять – «Кокін шю», «Шін кокін вака шю» (яп. 『新古今和歌集』; 1205), «Шьоку кокін вака шю» (яп. 『続古今和歌集』; 1265), «Фуґа вака шю» (яп. 『風雅和歌集』; 1349), «Шін шьоку кокін вака шю» (яп. 『新続古今和歌集』; 1439) – мають передмови *джьо* японською та китайською мовами, причому якщо в перших двох передмова японською мовою *канаджьо* передувала китайськомовній *манаджьо*, то починаючи з «Шьоку кокін вака шю», першою надається передмова *манаджьо*, а потім – *канаджьо*. Водночас «Фуґа вака шю» – єдина з названих п'яти антологій, в назві якої немає бінома «кокін», а також єдина антологія, замовником і укладачем якої були безпосередньо імператори: вона укладалася за замовленням і під керівництвом одного з видатних майстрів *вака* школи *кьоґоку-ха* (яп. 京極派; середина Камакура – перша половина Муромачі), імператора Ханадзона (花園天皇; 1297-1348, роки правління – 1308-1318), він також написав обидві передмови до зібрання; укладачем став також представник школи *кьоґоку-ха* – імператор Когон (光厳天皇; 1313-1364, роки правління – 1331-1333). Окрім цих п'яти антологій передмови, *канаджьо* містить ще чотири антології: «Го шюі вака шю» (яп. 『後拾遺和歌集』; 1087), «Сендай вака шю» (яп. 『千載和歌集』; 1188), «Шін чюкусен вака шю» (яп. 『新勅撰和歌集』; 1235) і «Шін го шюі вака шю» (яп. 『新後拾遺和歌集』; 1384). Передмову японською мовою *канаджьо* містить також укладена за наказом наслідного принца Мунейоші-шінно (宗良親王; 1311-1385), сином імператора Го-Дайго (後醍醐天皇; 1288-1339, роки правління – 1318-1339), антологія «Шін йо вака шю» (яп. 『新葉和歌集』; 1381), яку вважають квазіофіційною, а тому – не включають до списку імператорських поетичних зібрань.

Перші дослідження «Кокін шю» почали з'являтися вже за доби Хейан, хоча однією з перших робіт називається робота Фуджіварано Йорімічі (藤原頼通; 992-1074), де порівнюється «Послання імператора-монаха Кадзан» (яп. 『花山法皇宸翰』, «Кадзан-хоо шінкан»; ?) з рукописом Кі-но Цураюкі. Наступним кроком стала діяльність «п'ятірки з Грушевого павільйону»¹, яка додала до віршів ліві примітки *сачю* й тим самим заклала коментаторську традицію. Не менш значущий внесок зробив Фуджіварано Кінто (藤原公任, 966-1041): у трактаті «Сутність нових [відібраних поезій]»² (яп. 『新撰髓脳』, «Шінсен дзуйно»; ?) він розвинув висловлені раніше теоретичні положення поезики японської пісні *вака*, а також пояснив центральні поняття теорії віршування, а саме: «душа» (яп. 心 *kokoro*), тобто зміст, і «подоба» (яп. 姿 *すがた*) або форма: «Душа [пісні] має бути глибокою, а подоба – чистою, тоді душа міститиме те, що замилує»³ (心深く姿清げにて、心にをかしきところある) [цит. за: 14, с. 33].

Початком справжнього дослідження традиційно японської вчені називають роботу «Вибрані красовиті вирази»⁴ і «Відібрані малям вака»⁵, в яких була розглянута

¹ «П'ятірка з Грушевого павільйону» (яп. *наицубо-но токасен*) – група літераторів, якій у 951 р. імператор Муракамі (村上天皇; 926-967, роки правління – 946-967) доручив укласти другу імператорську антологію *вака* під назвою «Пізніше зібрання японських пісень» (яп. 『後撰和歌集』; «Госен вака шю»). Колектив був названий за одним із павільйонів у імператорському «Внутрішньому палаці», очолював його Онокатомі-но Йошінобу (大中臣能宣; 922-991), а до складу увійшли Кійохара-но Мотосукі (清原元輔; 908-990), Мінамото-но Шітаго (源順; 911-983), Кі-но Токібумі (紀時文; ?-?) і Саканоуе-но Мочікі (坂上望城; 922-996). В історії японської літератури ця п'ятірка відзначилася також і тим, що зробила першу розмітку до пісень «Манійо шю», яка згодом стала називатися «давньою» *котен* на відміну від «пізньої» *цутітен* або *куттен*.

² Переклад І.О. Бороніною назви трактату як «Сутність поезії. [Керівництво], наново укладене» виглядає дещо дивним, оскільки жодних конкретних посилань Фуджіварано Кінто на «наново укладені» антології немає. Водночас, у роботі «Дев'ять ступенів вака» (2006) І. Бороніна надає цілком прийнятне пояснення змісту і сутності роботи Кінто: «У заголовку трактату “Шінсен дзуйно” слова *шінсен* і *дзуйно* означають, відповідно, «наново укладений» і «сутність», «квінтесенція». Йдеться про «сутність поезії». <...> Переклад зроблено відповідно до конкретного змісту трактату: в трактаті викладено нові правила віршування (створення пісень вака)» [5, с. 316].

³ Переклад І.О. Бороніною цього уривку наступний: «У песні душа (*kokoro*) повинна бути глибокою, а облик (*すがた*) чистим і ясним. І ще – повинна бути у душі нечто таке, що приваляє і восхищає (*окасики тогоро*)» [5, с. 50]. Далі слідує коментар: «Слово *kokoro* («душа», «серце») традиційно означає зміст, точніше – емоційний зміст, оскільки йдеться про ліричну поезію. Поняття «глибока душа» означає суто емоційне насичення пісні («багато почуттів»). <...> *Сугата* («образ») – словесне втілення пісні. Під «чистотою та ясністю» образу Кінто розуміє чистоту поетичного слова, ясність вираження, зокрема, відсутність мудрованих риторичних прийомів. <...> Оцінку категорію *окашiki* важно визначити однозначно. Це одна з іпостасей *аваре*. <...> За думкою Кінто, пісня має захоплювати, приваблювати, «брати за душу». Конкретне значення поетологічних термінів у Фуджіварано Кінто, так само як і в Цураюкі, часто визначається контекстом» [5, с. 316].

⁴ «Вибрані красовиті вирази» (яп. 『綺語抄』, «Кіго шю»; 1107-1116) – робота Фуджіварано Накадзана (藤原仲実; 1057-1118), присвячена питанням віршування *вака*. Складається з трьох сувоїв. На конкретних прикладах із «Манійо шю» та «Кокін шю» прокоментовані важко зрозумілі вирази і слова, лексика класифікована за 17 категоріями (від природних явищ до назв рослин). Ця праця вважається предтечею словника рідної мови (яп. 国語辞典).

⁵ «Вибрані малям вака» (яп. 『和歌童蒙抄』, «Вака домо шю») – праця з віршування *вака*, написана Фуджіварано Норікане (藤原範兼; 1107-1165) в приблизно 1145 р., складається з 10

лексика і класифіковані пісні з «Кокін шю». Найдавнішою аналітичною роботою вважаються «Коментарі до “Зібрання давніх і сучасних японських пісень”» (яп. 『古今集註』, «Кокін шю чю»; прибл. 1177-1181) Фуджівара-но Норінага (藤原教長; 1109-?). Закладені ним традиції продовжив видатний літератор Фуджівара-но Тейка (藤原定家; 1162-1241) в трьохтомній коментаторській роботі «Інтуїтивні коментарі-пояснення до потаємних місць» (яп. 『躰註密勘』, «Кенчю міккан»; 1221), відомою також під назвою «Вибрані тасмні коментарі до “Зібрання давніх і сучасних японських пісень”» (яп. 『古今秘註抄』, «Кокін хічю шьо»). В середині доби Камакура сформувалася традиція коментування і передачі знань про «Кокін шю» (яп. *кокін-ден-дзю* 古今伝授) або володіння «потаємними знаннями» *хіден* (яп. 秘伝), витоки якої простежуються в літературно-критичній діяльності Фуджівара-но Тошінарі (藤原俊成; 1114-1204) та Фуджівара-но Мототоші (藤原基俊; 1060-1142) кінця доби Хейан⁶.

Розквіт коментаторської традиції припав на XV-XVII ст., апофеозом якої стала зроблена Хосокава Юсай або Фуджітака (細川幽斎/藤孝; 1534-1610) спеціально для імператора Го-Йодзей (後陽成天皇; 1572-1617, роки правління – 1586-1611) компіляція трьох списків зібрання, що існували на той час. Як відомо, знання Хосокава отримав від однієї з найконсервативніших і впливових шкіл *вака*, школи Нідзьо (*нідзьо-ха*), а саме від літератора, знавця давньої японської літератури Санджюніші Санекі (三条西実枝; 1511-1579). Широко відомий випадок, коли внаслідок заколотів і військових дій Хосокава два місяці провів у замку Танабе під облогою ворога. Посланці переконали імператора в тому, що зі смертю Хосокава буде втрачено «потаємне знання» *вака*, після чого облогу було знято, а життя Хосокава – врятовано [6].

Антологія багаторазово переписувалася і поширювалася в аристократичних колах. Тільки Фуджівара-но Тейка переписав її 14 разів; його рукопис від 1223 р. вважається найбільш точним, хоча й не найдавнішим (найдавніший – рукопис Фуджівара-но Сададзане (藤原定実; 1063-1131), зроблений у 1120 р.) [14, с. 34]. На сьогоднішній день існує близько 40 його списків [детальніше див.: 14, с. 33; 4, с. 147], але найбільш поширена – копія Фуджівара-но Тейка, для якого антологія була взірцем під час роботи над «Новим зібранням давніх і сучасних японських пісень» (яп. 『新古今和歌集』, «Шін кокін вака шю»; 1205). Можливо, саме з цією варіацією пов'язані розбіжності – не суттєві, але на даний момент принципи – в тексті передмови японською мовою Кі-но Цураюкі (紀貫之; 866-945), яка разом із передмовою китайською мовою Кі-но Йошімочі (紀淑景; ?-919) в редакції стереотипного видання «Повного зібрання японської класики» (日本古典文学全集) видавництва «Когаку-кан» [14] виглядає наступним чином. Текст Кі-но Цураюкі поділено на п'ять розділів:

1. «Сутність і вага *вака*» (яп. 和歌の本質と効用);
2. «Походження *вака*» (яп. 和歌の起源);
3. «Типи *вака*» (яп. 和歌の姿);

сувоїв. Вака з усіх поетичних зібрань після «Манйо шю» поділені на 22 категорії, прокоментовані з зазначенням джерела цитування, а також описані стилі та «хвороби» віршів (яп. 歌の病) і судження на поетичних турнірах.

⁶ Детальніше про історію коментування й дослідження «Кокін шю» за доби Середньовіччя див.: 日本古典文学全集7、古今和歌集、東京、小学館、1971, стор. 31-37.

4. «Історія вака» (яп. 和歌の歴史);
5. «Як укладалася “Кокін шю”» (яп. 古今集の編集過程).

Передмова Кі-но Йошімочі також поділяється на розділи, але кількістю чотири (втім, є списки, в яких текст не зазначений як передмова китайською мовою, а в деяких авторство Кі-но Йошімочі не вказано взагалі [13, с. 413]):

1. «Сутність, користь і шість категорій вака» (яп. 和歌の本質・効用・六義);
2. «Походження вака» (яп. 和歌の起源);
3. «Історія вака» (яп. 和歌の歴史);
4. «Процес укладання “Кокін шю”» (яп. 古今集の編集経過).

Цікаво також, що у виданні «Кокін шю» в одній із приміток зазначається, що в багатьох старих копіях заголовки «Передмова японською мовою» чи «Канаджьо» відсутні. Враховуючи варіативність списків, логічно припустити, що такий розподіл на умовні розділи було зроблено пізніше, коли передмови пересмислювалися як літературно-критичні поетологічні тексти та виникла необхідність виділити основні теми. А це означає, що для авторів передмов це був цілісний текст, об'єднаний спільною інтенцією та прагматикою.

Подібна ситуація склалась і з перекладами антології: переклад передмови Кі-но Цураюкі, зроблений І.П. Бондаренком українською мовою, [3] і російськомовний переклад О.А. Доліна [6] не містять поділу, так само як не містять його англкомовні переклади [11, 12], проте переклад І.О. Бороніної поділено на п'ять розділів: «Существо и смысл песен вака», «Истоки вака», «Облик песен – вака-но сугата», «История вака», «Как составлялась «Кокинвакасю»».

Погляди дослідників і перекладачів «Кокін шю» щодо послідовності написання і розміщення двох передмов до антології розійшлися (детальніше про думки японських авторів зокрема див.: Бреславец Т.И. Очерки японской поэзии IX-XVII веков. 1994, с. 11-13). У контексті даного дослідження це питання важливе з огляду на вплив китайської літературної думки на формування власне японської поетичної традиції. Так, одні вважають, що передмова Цураюкі – основна і була написана першою, тоді як передмова Йошімочі є додатковою і формальною, «виконує роль післямови» [1, 274]. Інші дослідники, зокрема Ота Сейхьо, стверджують, що підпис наприкінці передмови Йошімочі «Цураюкі та інші» (яп. 臣貫之等謹序) вказує на реалізацію Йошімочі задуму Цураюкі або що підпис був зроблений через переконання в тому, що ім'я Цураюкі завжди й надалі має асоціюватися зі створенням цієї антології» [цит. за: 2, с. 11]. У роботі «Кі-но Цураюкі» (1973) Медзакі Токуе йде далі: «при уважному, вдумливому прочитанні кидається у вічі певна поверховість, обмеженість передмови китайською мовою. Думається, що тонкий психологізм, що властивий передмові японською мовою, міг бути привнесений тільки Цураюкі» [цит. за: 2, с. 11]. Іншу думку висловив Нішішіта Кьоічі: «Цураюкі прямо чи опосередковано вплинув на створення *манаджьо*, а потім написав власну передмову, доповнивши перше, і надав їй відточеності і довершеності» [2, с. 11].

Більш виважені думки можна прочитати у передмові до «Повного зібрання японської класики» (видання 1976 р., видавництво «Когакукан»), зокрема з приводу підпису в *манаджьо*: «В оригіналі на початку було написано ім'я Томонорі [тобто

зазначене в переліку тих, хто працював над антологією. – *О. Ф. Ю.*], але зазначення тут імені Цураюкі, напевне, мало засвідчити відповідальності за зібрання» [14, с. 419]. Водночас Одзава Масуо в оглядовій статті до антології відзначає, що в різних списках «Кокін шю» не завжди наводяться обидві передмови, а місце і послідовність їх розташування не є чітко визначеними чи сталими. Крім того, він відзначає, що китайськомовна передмова формальніша, оскільки написана під відчутним впливом і на основі китайської літературної думки, тоді як у передмові Цураюкі, дійсно знавця і шанувальника японської поезії, детальніше розкрита її природа, тобто емоційність і чуттєвість. «Моя думка така: оскільки написана раніше передмова китайською мовою прийшлася не до смаку (або ж, можливо, спочатку планувалася як пробна робота), то в передмові японською мовою змінили зміст, а сама передмова стала ще раз написаним текстом, який відповідає офіційному зібранню японських пісень *вака*» [14, с. 14]. Питання завершення антології та дати представлення її при дворі не є актуальним. Отже, текст Цураюкі – незалежно від причин і обставин – дублює висловлені у передмові китайською мовою думки, а тому по суті він є вторинним і наслідувальним, нехай і виник із необхідності «компенсувати» передмову Йошімочі.

Як відомо, за наказом імператора Дайго¹ (醍醐天皇, 885-930; роки правління – 897-930) над «Кокін шю» працювало протягом декількох років чотири укладачі: всі вони належали до родової аристократії, обіймали різні посади при дворі та в провінціях, були визнаними літераторами.

Роботою над зібранням керував видатний поет і легендарний літератор, придворний чиновник, п'ятий ранг якому присвоєний посмертно, – Кі-но Цураюкі. На момент укладання антології він обіймав посаду голови імператорської бібліотеки (*тошьо-докоро*). Літературна спадщина Цураюкі красномовна: перший в Японії теоретичний трактат з історії та поетики *вака*, укладена за наказом імператора Дайго антологія «Ново відібрані японські пісні» (яп. 『新撰和歌集』, «Шінсен вака шю»; 930-934 р.), куди увійшло близько 360 пісень японських поетів від VIII ст. і до сучасних Цураюкі авторів (примітно: передмова китайською мовою написана також Цураюкі), а також приватна антологія «Зібрання Цураюкі» (яп. 『貫之集』), що містить 440 віршів *танка*. Цураюкі брав участь у найпрестижніших поетичних турнірах *ута-авасе* (яп. 歌合) свого часу, зокрема Турнірах у покоях імператриці років Кампью²

¹ Син імператора Уда (宇多天皇; 867-931, роки правління – 887-897), навколо якого збиралися фактично усунуті від влади представниками північної гілки дому Фуджівара (*хокке*) літератори трьох сімей: Арівара, Кі, а також церемоніальна гілка дому Фуджівара (*шікіке*). Імператор Уда наблизив до себе видатного літератора Сугавара-но Мічідзане (菅原道真; 845-903), проте в 901 році через змову Мічідзане був висланий зі столиці на острів Кюсю, де у вигнанні й помер.

² Турніри у покоях імператриці років Кампью (яп. 寛平御時后宮歌, Кампью-но онтокі кісай-но мія утаавасе) – серія поетичних змагань, що відбувалися протягом 889-893 років (роки Кампью – 889-898) в садбі імператриці Ханші (або Накако) (班子女王; 833-900), дружини імператора Коко (光孝天皇; 830- 887) і мати імператора Уда. Зібрання виголошених на турнірі пісень було укладене Кі-но Томонорі й складається зі 100 пісень на теми чотирьох пір року і кохання (по 20 на кожну).

й осінньому Поетичному турнірі у будинку принца Коресада¹. Він також став автором першого художнього щоденника в Японії – «Щоденника подорожі з Тоса» (яп. 『土佐日記』, «Тоса ніккі»; 935). Отже, Цураюкі стояв у витоків класичного письменства Японії – як офіційної япономовної поезії, так і япономовної прози. Водночас, слід відзначити його доволі низький соціальний статус: «З огляду на його офіційні пости, його ледь визнавали: посади, які він обіймав за життя, були відносно незначними, але в сфері літературній, особливо тій, що стосувалася япономовної поезії, він мав авторитет, який змушував головних міністрів і високих чиновників стукати в його браму, щоб отримати його поради» [8, с. 68].

Однак, першим у передмовях називається Кі-но Томонорі (紀友則; 845-907) – видатний поет, літератор, двоюрідний брат Кі-но Цураюкі. Його поетичний доробок представлений у «Кокін шю» більше ніж 40 віршами *танка*, а також в пізніших офіційних антологіях *вака* (зокрема двох наступних – «Госен вака шю» та «Шноу вака шю»). Залишилося також і його приватне поетичне «Зібрання Томонорі» («Томонорі шю»). У передмові він зазначається старшим секретарем *дайнайкі* (大内記) Міністерства внутрішніх справ *накацукаса-шьо* (中務省), хоча Хісамацу Сейічі зазначає, що до сорока років він не обіймав високих посад і навіть служив у провінції [8, с. 67]. Репутацію поета Томонорі здобув у поетичних турнірах, зокрема в Турнірі в покоях імператриці років Кампью та Поетичному турнірі у будинку принца Коресада. Побутує думка, що через ранню смерть він брав участь лише в обговоренні проекту «Кокін вака шю», зокрема в «Кокін шю» є написані Кі-но Цураюкі і Тадаміне вірші-елегії на смерть Томонорі (сувій 16, пісня 834 і 835).

Другим був названий Ошікочі-но Міцуне (凡河内躬恒; 859-925), чий 58 танка були включені в корпус «Кокін шю», а близько 200 – в різні більш пізні поетичні зібрання. Був чиновником спочатку в провінції Каї (у передмові *канадзььо* він називається «колишнім молодшим чиновником земель Каї» [12, с. 60]), потім служив при дворі в мисливському відомстві, а в 907 році був відряджений до провінції Танба, згодом – до Ідзумі та Аваджі [15, с. 438]. Японські дослідники відзначають, що при дворі він обіймав низькі посади, на що час від часу скарживсь у своїх поезіях [8, с. 85]. Проте його ім'я часто зазначено в списку учасників поетичних змагань. Так, він брав участь у Турнірі в покоях імператриці років Кампью та поетичному турнірі в покоях Кьогоку², турнірі «Квітів патрінії *омінаеші* в садібі імператора»³ та інших. Міцуне

¹ Поетичний турнір у будинку принца Коресада (是貞親王家歌合, Коресада-но міко-но іе-но утаавасе) – поетичне змагання, що відбулося восени 893 р. (можливі інші датування), оскільки протягом тривалого часу в будинку відбувалося чимало поетичних, ширше – літературних, подій. Виголошені під час змагання вірші були об'єднані Кі-но Цураюкі за наказом імператора Уда в антологію «Наново відібрані японські вірші десяти поколінь» (яп. 『新撰万葉集』, «Шінсен манйю шю»). 200 віршів на теми чотирьох пір року і кохання (по 20 віршів від кожної команди) учасників лівої команди склали першій сувій, правої – другий.

² Поетичний турнір в покоях Кьогоку (яп. 京極御息所裏子歌合, Кьогоку мясун-докоро утаавасе) – поетичне змагання, що відбулося в третьому місяці 921 року за участі экс-імператора Уда; було виголошено 65 віршів-*танка*.

³ «Квітів патрінії *омінаеші* в садібі імператора» (яп. 停子院女郎花合, Тейдзі-ін омінаеші ханаавасе) – поетичне змагання і квіткове (тобто команди представляли не тільки заготовлені поезії, але й квіти валеріани *омінаеші*), що відбулося в садібі імператора Уда в 893 р.

здобув славу поетичними експромтами та віршами на ширмах *бьобу-ута*⁴, залишилося його індивідуальне «Зібрання Міцуне» (яп. 『躬恒集』, «Міцуне шю»). Відомо, що в 907 році був запрошений уже экс-імператором Уда разом із Цураюкі, Томонорі та Мібу-но Тадаміне на прогулянку до річки Оігава, де разом насолоджувалися краєвидами та складанням поезій *танка*.

Третім став придворний, майстер і знавець *вака*, учасник численних поетичних турнірів – Мібу-но Тадаміне (壬生忠岑; ?-?), 82 його вірша-*танка* увійшло до «Кокін шю», інші – до пізніших антологій. Спочатку він служив помічником Правого міністра, але потім був обмовлений і понижений у ранзі та висланий на службу в провінції на західний кордон. Обіймав посаду секретаря імператорської охорони лівого крила (вона була ближчою до імператора, а тому – більш престижною), але в 905 році через наклеп одного з придворних був переведений на посаду молодшого офіцера в імператорській охороні правого крила. У 907 р. був змушений служити на західному кордоні, де дуже тужив і про що склав «довгу пісню» *нагаута*, яка увійшла до «Кокін шю» (сувій 19, 1003) [1, с. 219]. Вважається, що на момент запрошення Тадаміне до редколегії «Кокін шю» йому було близько 50 років, і хоча він мав найнижче серед укладачів звання, але його ім'я зустрічається в списках численних найвизначніших поетичних змагань доби. Залишилася також індивідуальна «Антологія Тадаміне» (яп. 『忠岑集』, «Тадаміне шю»).

Усі четверо були згодом включені до числа 36 безсмертних поетів *вака*, але тільки Кі-но Цураюкі та Мібу-но Тадаміне увійшли до історії японської поезії не лише як видатні поети свого часу й укладачі першої імператорської антології: Цураюкі одно-стайно вважається тим, хто першим сформулював і таким чином заклав основи теорії японської пісні *вака*, а Тадаміне називають автором поетологічного трактату «Десять стилів вака» (яп. 『和歌体十種』, «Вака-тей дзішшо»).

Ще одна особа, ім'я якої постійно згадується у зв'язку з передмовами до «Кокін шю», – Кі-но Йошімочі, автор передмови китайською мовою. Він був сином Кі-но Хасео (紀長谷雄; 845-912), придворного чиновника третього рангу і видатного літератора, знавця класичного китайського письменства (особливо поезій *каниші*), також Йошімочі називають прийомним сином Кі-но Цураюкі. Кар'єра чиновника у Йошімочі не дуже склалася (у 913 р. він служив у провінції Шінано, був чиновником шостого рангу в податковій управі та лише наприкінці життя отримав четвертий ранг [5, с.273]), проте вона була щедро компенсована науковою і літературною діяльністю: останні роки життя Йошімочі очолював заснований наприкінці VII ст. «імператорський університет» *дайгаку-рьо*⁵ або «Палату вищої освіти» (С.В.Капранов), окрім цього здобув славу майстра як поезії *каниші*, так і *вака*.

⁴ *Бьобу-ута* (яп. 屏風歌) – пісні, що створювалися на теми (звичай – зміна пір року), зображені на пересувних перегородках *бьобу* (звідси й походить назва); традиція розписування ширм, коли зображення супроводжувалися піснями або прозовими текстами, була запозичена з Китаю і поширена у вигляді «японських картин» *ямато-е* вже наприкінці VII ст. [Детальніше див.: 11, с. 235-240].

⁵ Традиційно, і не зовсім правильно, *дайгаку-рьо* (яп. 大学寮) перекладають як «університет», проте цей навчальний заклад у середньовічній Японії відрізнявся від європейських аналогів. Дайгаку-рьо, школа для чиновників вищих рангів, була заснована на базі Церемоніального

Не менш відомими за укладачів антології стали так звані шість безсмертних поетів, вірші яких навів Кі-но Цураюкі (в передмові китайською мовою вони лише називаються).

Першим із них став Содзьо Хендзьо (僧正遍昭, до прийняття постригу – Йошіміне-но Мунесада (良岑宗貞), також відомий як Рьо Содзьо або Казан Содзьо; 816-890). Він був правнуком імператора Камму і сином Дайнагон Йошіміне-но Ясуо. З великої милості імператора Німьмо (仁明天皇; 810-850, роки правління – 833-850) в 844 р. йому була надана посада в адміністративному відомстві при імператорському палаці *куродо-докоро* (яп. 藏人所), а в 849 р. Хендзьо очолив це відомство. За рік після смерті імператора Німьмо він постригся в монахи і оселився в монастирі Енряку-дзі на горі Хіей. У 879 р. імператор Коко (光孝天皇; 830-887, роки правління – 884-887) подарував йому 153 *чюбу*¹ землі, а також духовне звання *содзьо* (найвищий ранг буддійських священнослужителів, еквівалентний єпископу). Своє 70-тиріччя Хендзьо святкував в одному з залів імператорського палацу і навіть мав особливий дозвіл в'їжджати в імператорський палац у паланкіні, який несли в руках. Примітно, що в «Продовженні переказів про життя японських праведників» (яп. 『続本朝往生伝』), «Дзоку хончю одзьо ден»; прибл. 1101-1111) і «Зібранні розповідей минулих часів» (яп. 『今昔物語集』), «Кондзяку моногатарі шю»; прибл. 1120 р.) розповідається про вченість і літературну обдарованість Хендзьо, а також його дивовижні здібності: йому приписується перемога над злим і набридливим *тенгу*, що вказує на високу репутацію як духовного лідера і повагу до нього [8, с. 91-92]. До імператорській антології «Госен шю» включено його любовні листи до Оно-но Комачі, 17 віршів увійшли до «Кокін шю», близько 20 – до інших офіційних антологій і художніх творів; відоме індивідуальне «Зібрання Хендзьо» (яп. 『遍昭集』, «Хендзьо шю»).

Ані точних дат життя, ані чітких відомостей в офіційних джерелах про походження Оно-но Комачі не збереглося, що сприяло появі численних легенд і переказів, в яких вона постає нечувано вродливою і водночас фатальною жінкою, кохання якої за напастило не одне життя (зокрема, генерала Фукакуса Шьошю). Проте, чи не всі біографічні довідники та словники наводять різні гіпотези, стверджуючи, що персона на ім'я (чи прізвисько) Комачі дійсно існувала. У написаному невідомим монахом творі «Записи про розкіш і занепад Комачі, яка виробляла перли» (яп. 『玉造小町子壮衰書』), «Гамадзукурі комачі сошої шю»; XI ст.) з позицій школи Чистої Землі *джьодо-шю* (яп. 浄土宗) розповідається історія життя жінки, яку традиційно ідентифікують як Оно-но Комачі. Твір поділено на дві частини, в першій з яких монах зустрічається зі старою жебрачкою, яка сповідується йому й розповідає про своє життя, коли вона

відомства (яп. шікібу-шю, 式部省) у 670 р. і спеціалізувалася на вивченні конфуціанської класики і трактатів із математики, в 728 р. додалася китайська класична література і закони (каталог, виданий наприкінці IX ст., засвідчує, що в Японії у постійному обігу знаходилося близько 1600 книг, які активно копіювалися й поширювалися). Загалом навчалось 400 студентів, але якщо чиновники п'ятого рангу мали вільний доступ до навчання, то чиновникам шосто-восьмого рангів був необхідний спеціальний дозвіл. Не менш популярними на ті часи були приватні і монастирські школи, крім того для підготовки чиновників нижчих рангів на початку VIII ст. відкривалися місцеві, провінційні школи, розраховані на 20-50 студентів [7, с. 18; 6].

¹ Тобто близько 150 гектарів.

була молодою й багатою і готувалася стати дружиною імператора, але через примхи долі втратила родину і збідніла настільки, що мусить жебракувати. У відповідь монах радить шукати відряду в служінні Будді. У другій частині монах розповідає про іншу жінку в страшному фізичному стані, яка шукає притулку у вірі. Вона розповідає, що після втрати родини вона одружилася з мисливцем (чи рибалкою) і народила сина, була навіть щаслива, доки її врода не почала танути. Коли хлопчик помер, чоловік вигнав її, і тепер вона жебракує. Монах заспокоїв її, пообіцявши переродження в Чистій Землі Будди Аміда². До «Кокін шю» включено 17 її віршів, більше 60 увійшло до інших офіційних антологій, а також приватних зібрань.

Про життя Кісен хоші (喜撰法師; ?-?) майже нічого не відомо. Є думки, що він був нащадком імператора Камму (桓武天皇; 737-806, роки правління – 781-806). Відомо, що приблизно в роки Конін (810-824) він належав до школи Шінгон (яп. 真言) на горі Дайго (через це його іноді називають Дайго хоші), згодом – перебрався до хижки на горі Уджі, де й доживав віку [8, с. 69].

Арівара-но Наріхіра (在原業平; 825-880) – п'ятий син принца Або, сина імператора Хейдзей (平城天皇; 774-824, роки правління – 806-809), та принцеси Іто, доньки імператора Камму. Як і його молодший брат Арівара-но Юкіхіра (在原行平; 818-893), він був представлений імператору під прізвиськом Арівара й викреслений із реєстру імператорської родини (захід, до якого вдавалися, щоб імператорська родина не розросталася). У віці 52 років він дослужився до звання лейтенант-генерала правої охорони імператорського палацу. Таке повільне просування кар'єри Хісамацу пояснює тогочасною політичною ситуацією, зокрема протидією представників могутніх Фуджівара [8, с. 54]. 87 його віршів представлено в імператорських антологіях, 30 – в «Кокін шю», близько 10 увійшли до приватних антологій, існує також «Зібрання Наріхіра» («Наріхіра шю»).

Фун'я-но Ясухіде (文屋康秀; ?-885) був сином Фун'я-но Мунейюкі (文屋宗于; ?-?), нащадком принца Нага (長皇子; ?-715), сина імператора Темму (天武天皇; 622-686, роки правління – 673-686). Мав незначні посади в провінціях Мікава і Ямато, а в 879 році був призначений на пост, який обіймав його батько – секретар у відомстві кравецьких справ *нуїдоно-но-сукє* (яп. 縫殿助). Його ім'я внесено до списку учасників турніру в будинку принца Коресада, 5 його віршів увійшли до «Кокін шю». Відомим фактом у його житті стало запрошення Оно-но Комачі відвідати провінцію Мікава, коли він там служив [8, с. 60].

Отото-но Куронуші або Шііа-но Куронуші (大友黒主; ?-?) – можливо, нащадок принца Отото, який став імператором Кобун (弘文天皇; 648-672, роки правління – 9 січня/25 серпня 672). Був експертом із китайської космології *омьйоші* (яп. 陰陽氏). Складав вірші на урочистому банкеті з нагоди вступу на трон імператора на початку років Нінна (仁和年; 885-889), брав участь у Поетичному турнірі в будинку принца Коресада, а також під час прогулянки до храму Ішіяма разом із імператором Уда. Троє з цих віршів представлені в «Кокін шю», три увійшли до «Госен вака шю», а

² Детальніше див.: Bernard Faure. The Power of Denial: Buddhism, Purity, and Gender. Princeton University Press, 2003, С. 273-279

чотири – до інших збірань. Після смерті був канонізований під ім'ям Куронуші-мьоджін (яп. 黒主明神) з Шіга.

Отже, як видно зі збережених до наших днів відомостей про шість безсмертних поетів, окремі факти з їхнього життя, відомі з різних офіційних і приватних документів, переказів і художніх творів, в цілому, дають лише загальне уявлення про походження і соціальний статус, ступінь визнання на службі (посади і звання при дворі) та літературних заслуг (славу поетів), про репутацію, спосіб життя тощо, але жодною мірою не прояснюють і навіть не означають спільних критеріїв для відбору Йошімочі та Кі-но Цураюкі. Напевне, чи не єдиним єднальним моментом виступає період, у який вони жили і писали, тобто середина – друга половина XI ст. (дослідники навіть відзначають, що Оно-но Комачі листувалася щонайменше з трьома безсмертними поетами – Фун'я-но Ясукіде, Содзьо Хенджо, Арівара-но Наріхіра та іншими [8, с. 83]). Це примушує шукати причини включення саме цих авторів до пантеону японської поезії в іншій площині. Напевне, Цураюкі приваблювала не стільки репутація, скільки вірші, які він навів у передмові японською мовою як зразкові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Боронина И.А. Предисловие // Утаваасэ. Поэтические турниры в средневековой Японии (IX – XIII вв.) / Пер. с яп., предисл. и коммент. И.А.Борониной. СПб.: Гиперион, 1998, С. 5-24.
2. Бреславец Т.И. Очерки японской поэзии IX-XVII веков. М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН. 1994. – 237 с.
3. Збірка старих і нових японських пісень («Кокін-вака-сю») (Переклад з яп., передмова та коментарі Бондаренка І.П.). – Київ: Факт. – 2006. – 1280 с.
4. Горегляд В.Н. Японская литература VIII–XVI вв. – СПб., 1997.
5. Девять ступеней вака: Японские поэты об искусстве поэзии. – М.: «Наука», 2006. – 428 с.
6. Долин А.А. В мире классической вака // Кокинвакасю : Собр. старых и новых песен Японии / Пер. со старояп. [предисл. и коммент.] А. Долина. – Санкт-Петербург : Гиперион, 2001, С. 8-41.
7. Мещеряков А.Н. Древняя Япония: культура и текст. – М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1991. – 224 с.
8. Biographical Dictionary of Japanese Literature. Ed. Sen'ichi Hisamatsu. Tokyo: Kodansha International Ltd. 1977. – 437 p.
9. Kokinshū: A Collection of Poems Ancient and Modern. by Laurel Rasplca Rodd; Mary Catherine Henkenius. Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1984. – 442 p.
10. Kokin Wakashū: The First Imperial Anthology of Japanese Poetry: With “Tosa Nikki” and “Shinsen Waka”. Translated and annotated by Helen McCullough. Stanford University Press, 1985. – 388 p.
11. McCullough, Helen Craig. Brocade by Night: Kokin Wakashū and the Court Style in Japanese Classical Poetry. Stanford, Calif., Stanford University Press, 1985. – 591 p.
12. 紀貫之 古今和歌集仮名序 // 日本古典文学全集7、古今和歌集、東京、小学館、1971, С. 49-62.
13. 紀 淑望 古今和歌集真名序 // 日本古典文学全集7、古今和歌集、東京、小学館、1971, С. 413-420.
14. 日本古典文学全集7、古今和歌集、東京、小学館、1971.
15. 日本古典文学大辞典、第一卷、東京、岩波書店、1983. – 694 с.
16. 和歌文学大辞典 伊藤嘉夫著 東京、明治書院、1968. – 2038 с.

Ю. Осадча Феррейра, к.филол.н., н.с.,
Институт литературы им. Т.Шевченко, НАНУ, г. Киев

ГЛАВНЫЕ ГЕРОИ И ДЕЙСТВУЮЩИЕ ЛИЦА ПРЕДИСЛОВИЙ К «КОКИН ВАКА СЮ»: К ИСТОРИИ СОЗДАНИЯ ПЕРВОГО ПОЭТИЧЕСКОГО КАНОНА В ЯПОНИИ

В статье рассматривается история создания и главные участники процесса составления первой поэтической антологии японских песен вака – «Кокин вака сю». В центре внимания находится история исследований «Ко кин вака сю» и биографии четырех составителей, а также шести бессмертных поэтов Японии.

Ключевые слова: официальная поэтическая антология, японская поэзия, поэт, предисловие, поэтический турнир.

Y. Osadcha Ferreira, PhD, research fellow
Taras Shevchenko Institute of Literature, NASU, Kyiv

THE MAIN CHARACTERS AND ACTORS IN THE PREFACES TO “KOKIN WASA SHU”: TO THE HISTORY OF THE FIRST POETRY CANON IN JAPAN

In the article deals with the history of compilation and the main actors of editing of the first poetry collection of Japanese waka – “Kokin waka shu”. The main attention is focused on the history of study of «Kokin waka shu» and biographies of four editors and six immortal poets of Japan.

Keywords: official poetry collection, Japanese poetry, poet, preface, poetic competition.

УДК 821.521

Є. Прасол, канд. канд. филол. наук,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

ОБРАЗ ЯПОНИИ ЯК СВІТУ «ДІТЕЙ НАПРОКАТ»: ІМАГОЛОГІЧНИЙ ЕПАТАЖ

Статтю присвячено аналізу семантики та поетики репрезентації образу Японії в романах М. Шімада у порівнянні з художніми концепціями цього образу в творах сучасних письменників на Сході та Заході, що дозволив виявити декілька основних складників у парадигмі автоіміджу Японії, які оприявлюють низку актуальних проблем сьогоденного життя японця, пов'язаних із самоідентифікацією.

Ключові слова: Масахіко Шімада, образ Японії, репрезентація, автоімідж.

М. Шімада у своєму творі «Володар снів» створює нестереотипний і відверто епатажний образ світу з «дітьми напрокат». Для японського письменника ця метафора-концепція не тільки образ-провокація, але й засіб акцентуації втрати людяності в сучасному світі. У центрі сюжету – доля японського хлопця Масао. Позбавлений дому та сімейного тепла, викрадений батьком у матері в Японії та відвезений до